

Pár évvel ezelőtt leírtam felszabadulásomat a fasiszta rabság alól. 1945. március 31-én esett ez meg Kópházán. Ugyanazon a napon este Sopron is felszabadult. Mégis, mivel a következő napon egy-egy ellenséges repülő gép megjelent a falu felett, nem próbálkoztam meg a hazatéréssel, bár csak hét kilométerről lett volna szó. Hanem hát teljesen elgyengült szervezetemmel, csonttá-bőrre fogyva nem kockáztattam meg a rövid utat sem, mikor már színét sem lehetett látni az ellenségnek. Végre április másodikán útnak eredtem, de már az első kilométerkőnél összeroskadva találtak rám szovjet fuvarosok és bevitték szekerekön Sopronba. A kórháznál letettek, ahogy kértem. Hát bizony siralmas látvány fogadott, bár megszabadulásomon való örömöm lobogott bennem. Amit addig is láthattam Sopronból, csupa rom volt és a kórház maga sem úgy festett, mint ahol szívesen látnak. Néhányan dolgoztak a romok között, felismertem köztük Hantó városi főmérnököt.² Azt hittem, a rossz idők öröksége hideg magatartása, pedig mint később kiderült, nem ismert meg. Hogyisne, 48 kiló voltam, ruhám egy rongy, arcom, már ami belőle elvadult hosszú szakállamból látszott, sárgás-zöld. Kérdésekre elmondták, hogy a nyilas főispán³ elinalt, a polgármester helyén maradt.⁴ A kórházban szovjet sebesülteket ápolnak, de tán felvesznek engem is. A romok közt megtaláltam a kórházi lelkészt,⁵ aki szintén nem ismert meg, de kijárta, hogy helyet kaphassak. De még órák hosszat kellett várni, mert még nem volt víz. Elterültem a gyöpon, mert ugyan elég hűvös volt még, de érzékenységem rég elveszett a hideg iránt. Az a látvány, hogy a város vezető emberei maguk is dolgoznak a romeltakarításon, átsegített a türelmetlenségen. Végre egy munkaszolgálatos lányka jött értem és elvezetett a fertőző osztályra. Sokáig kellett ott is várni, de láttam, hogy villany van. Sokára szólítottak. Biz csak egy kád akadt és egyetlen törülköző, ezt is, azt is vagy húszan használták már előttem, de aki hónapok óta nem látott meleg vizet, annak ez nem sokat számított. Egy apáca betámogatott egy tágas szobába és tiszta ágyba fektetett. Ketten már feküdtek: egy tifuszos gyógyszerész, Faragó Sándor, és egy lépfenes volt rab. Jómagam tifuszra gyanús, telve furunkulussal. Ismerkedési estélyt nem rendeztünk, mert hallásom akkor még teljesen cserben hagyott. A tökéletes boldogságot tetézte, hogy teát és befőttet is kaptam. De hamarosan keserves napok virradtak rám. Másnap még megvolt a kórház soproni személyzete is, és az áldott Király⁶ igazgató nemcsak felismert, de megpróbálta taglejtésekkel megértetni velem, hogy minden bajon túlestem és a ragyogó tavaszi nap (kimutatott az ablakon) mihamarabb talpra ál-

¹ SMK. 2012.131.1. Részben megjelent *Kisalföld*, 1961. április 2.

² Hantó István, műszaki tanácsos. Sopron, Kossuth Lajos utca 29.

³ Várpalotai Vilmos, Csatkai Endre foglalkozott vele, mint textilgyári munkással. 1945-ben nyugatra menekült, Angliában textilvállalkozásban eredményesen dolgozott. Az 1980-as években jelentkezett a Soproni Múzeumban, mint volt nyilas főispán, Körmeyi Attila a vele folytatott beszélgetést hangszalagra vette. *Horváth Zoltán*: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964. 178, 195.

⁴ Dr. Kamenszky Árpád polgármester, Sopronyi Thurner Mihályt követte a város élén.

⁵ Akkor kórházi lelkész.

⁶ Dr. Király Jenő sebész főorvos, kórházi igazgató főorvos. Címtár 501.

lít, de még aznap a soproniakat az orsolyita zárdába berendezett kórházba telepítették át, mink román orvosokra maradtunk. A harcvonal mögött még és rossz utánpótlási körülmények folytán mi a kórház távoli zugában alig kaptunk valamit enni, néha csak egyszer napjában, ápoló személyzetnek színét sem láttuk, egy fanyar brassói orvos néha benézett hozzánk. Egyik furunkulusom, a hasam falán elmergesedett, ezt fel kellett vágni, de az orvosnak sem kötőzőszere nem volt, sem érzéstelenítője, csak azzal bízott, hogy kínomban bátran üvölthetek. Egyébként papírossal ragasztotta le a sebhelyet. A baj az volt, hogy az ágy is telve volt tetűvel és biz' a napot azzal töltöttem, hogy vadásztam rájuk, néha 50–60 is átkerült a saját másvilágukra. Egyébként a sebem környékén a papír alatt is megbújta. Az ablakhoz alig közeledett valaki. Végre ismerős arcot láttam; Merényi Ferenc város tisztviselő volt, kikiabáltam az ablakon; sokáig nem tudott felismerni, de végre megígérte, hogy a feleségemnek izenetet visz.

A kórház közelében a vasúti híd egy része felrobbantva lógott le az országút felett. A szovjet katonák kénytelenek voltak eltszítítani az útból. A robbantás megreszkettette a kórházat, a kis munkaszolgálatos leányka berontott, hogy visszajöttek a fasiszták, volt páni rémület, csak lassanként csitult el az ijedelem.

A napok teltek, és egyre erősebbnek éreztem magamat. A brassói orvos is mind többet példálódzgatott, hogy mint soproninak helyet kellene adnom más rászorulóknak. Igen, de csak tudnám, kim van életben. Április 13-án azonban izgatottan berontott az orvos azzal, hogy rengeteg orosz sebesültet hoztak és 10 percen belül el kell hagynom a kórházat. Mit volt, mit tennem elindultam életem egyik legnehezebb útjára. Egymás után tárult fel a rommá lett Sopron útba eső részlete. A Kőfaragó téren a Halwax családnál⁷ reméltem menedéket, a ház romokban, a családból alig maradt valaki életben. A kőfaragó telepek romokban. Az üzletek redőnyei feltörve. A Magyar utcában két orosz járőr és egy magyar rendőr jött végre szembe. Mutattam az igazolványomat, csak intettek, hogy menjek. A Domonkos utca 9. alatt is kedves barátaim laktak, Mayer Jenőék, a ház épségben, de a kapun erőtlen kezemmel hasztalan ráztam a kilincset, senki nem mozdult belülről. A Mátyás király utca sarkán volt Diebold fényképészeti műteremben ugyan láttam embereket, de azok ott éppen csomagoltak, végre a Széchenyi téren egy pappal, Németh Alajossal⁸ találkoztam, akitől megtudtam, hogy a felszabadult beteg rabokat a Zrínyi Ilona intézetben (a mai ruhágyárban) gyűjtik össze. A Széchenyi tér is elég siralmas látványt nyújtott: kiegészve fogadott az a kétemeletes ház, amelyikben ma a fényképezők vannak, és a postapalota mellett állt Pfeifer egyemeletes ház is csonkán meredt felém. A Rákóczi út sarkán Várhegyi Lajos⁹ orvos jött szembe. Nem ismert meg. Ebből később egy ideig afféle önmarcangoló humort csináltam, hogy letegeztem barátaimat, akik nem ismertek meg. Barátom a szó szoros értelmében megtántorodott, amikor megmondtam, ki vagyok és azonnal el akart hozzájuk vinni, én azonban nem álltam rá, kis gyermekei voltak, magamnak pedig számos fiókám a rongyaimban. Erre hát azt javasolta, hogy maradjak legalább a

⁷ Halwax Imre gépkereskedő. Címtár 480.

⁸ Németh Alajos lelkész, aki a soproni bombázások áldozatainak névjegyzékét, sírhelyét jegyezte le nagy pontossággal. Könyve: *Hiller István–Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája.* (Sopron 1941–1945). Különlényomat a Soproni Szemle 1978-79. évi számaiból. Sopron, 1979. A könyvvel kapcsolatban hozzászólást írt: Szita Szabolcs, SSz. 34 (1980), 129–142.

⁹ Várhegyi Lajos, orvos, körzeti orvos Sopronban.

házban, ott a földszinten elhagyott lakás van. Gyorsan közölte, hogy a fasiszta érzésű lakosság egy része kimenekült az országból örökre. Barátom betessékelt a tárva-nyitva álló lakásba. Hát az bizony úgy mutatkozott, mint egy jól rendezett finálé. A bútorok össze-vissza, a szekrényekben egy-egy pár lyukas szvetter és pár színehagyott nyakkendő, az ágyak párnák nélkül. Az asztal, igen az asztal egy utolsó csoportos étkezés nyomaival: kenyérdarabok, félig teli tál káposzta főzelékkel. A kéthetes éhezés rászabadított az asztalra, a kenyér ugyan száraz volt és kemény, a főzelékről azonban csak második-harmadik kanálnál vettem észre, hogy penészes. De nemsokára jött derék barátom jólelkű feleségével: paradicsomlevest, teát és zsíros kenyeret hoztak, ettem, vagy hogy egészen pontos legyek, zabáltam és evés közben egyszerre csak hátrahanyatlottam, elvesztettem az eszméletemet. Vendéglátóim magamhoz térítettek, azután kértémre magamra hagytak, hogy aludhassam. Hanem a lakásban nem volt vízvezeték, és nem is akartam magam maradni, így az orvosék szívből jövő hívása ellenére elindultam a Zrínyi Ilona intézet felé. Kapuja nem volt meg, feltartóztatás nélkül bejutottam az udvarra, ott százával feküdtek a közeli haláltáborokból behozott munkaszolgálatosok. Csak úgy pusztá földön. Siralmas látvány volt a sok emberi roncs, az ég is megkönnyezte: szemerkélni kezdett az eső. Hát én is követtem a helyi szokást, lefeküdtem a földre (de mégis soproni földre!). Süket lévén nem volt ugyan csevegésre kedvem, de a szomszéd öreg anyókat megkérdeztem: Hát ilyen öregeket is elvittek a bitangok?" Mire szegény a fülemhez hajolva pihegte: Én csak 26 éves vagyok. De még csak ki sem csodálkozhattam magamat, mikor folytatta: De maga bácsika is megvan vagy hetven (48 éves múltam). Láttam, hogy nem nagy sikerem lesz a továbbiakban, hát vártam, vártam, mi lesz. Tán két óra múlva jött egy vörös keresztű leány: összeszedtem minden erőmet és erélyesen rákiáltottam: Nővér! Erre bosszús arccal fordult felém, de pillanat alatt kiengedett haragos kifejezése, felismert. Tanítványom volt pár évvel előtt (Hartner leány volt),¹⁰ Fölém hajolt, úgy mondta: Tanár úr, menjen innen, látom furunkulusai vannak, itt úgysem veszik fel, az orsolyitáknál befogadják. Felcihelődtem és indultam. A Rákóczi utcában egy nagy foghíj tátongott (a Russ Jánosné lak),¹¹ egyébként most már egyszer végigmentem rajta, megpróbálkoztam a Hátsó utca felé az Iskola közben a további úttal. Vesztemre: bokáig ért a sok cserép, alig vánszorogtam a Petőfi térig, ott nem találtam szembeszökő pusztulást, indultam a Széchenyi térre a mai kollégiumba. Annak kapuján ismerős fiatalember állt, felismert és a kórházparancsnok-helyettes elé vitt. Az egy pillantást vetett az igazolványomra, miközben elrebegetem, hogy bár soproni vagyok, nem tudom, él-e valakim, és néhány napi menedéket kérek, amíg összeszedem magamat. Rám nézett a parancsnok: Jól van, pajtás, kapsz helyet addig menj le az udvarra és ülj le!" Most én gondoltam, hogy nem ismerek fel valakit, aki ilyen bizalmasan szólít meg, kérdeztem, hogy tán ismerőse vagyok, azért tegez? Elmosolyodott: „diplomás ember vagy, hogy ne tegeznélék!" Hogy esnek az embernek ilyen szavak egy évi sorozatos megaláztatás után! Lementem az udvarra, de nem mertem padra ülni, a földön kucorogtam. De a zárdában menedékhely is volt. Híre kelt, hogy itthon vagyok, egyszeriben gyűrű vett körül,

¹⁰ Apja Hartner Antal üzletvezető, Mező u. 18. Címtár 481.p.

¹¹ A soproni Russ bornagykereskedő család tulajdona volt, Rákóczi u. 3. – A romos ház lakója Russ Jánosné sz. Schmidt Lídia özv., Rákóczi u. 17. Címtár 550.p.

etettek, itattak, de a legtöbben sírtak. Nem tudtam, miért, mert hát tükröt mint újsoproni még nem láttam. De miután jellegzetes soproni figurák után kezdtem érdeklődni, kezdtek észrevenni, hogy minden elveszhetett, de jókedélyem megmaradt. Miközben forró teát diktáltak belém, hamarosan tájékoztattak a várost ért szörnyű pusztulásról és az emberi életekben esett nagy veszteségről. Csak a feleségemről nem volt hír, se jó, se rossz.¹²

Nemsokára értem jöttek és eltámogattak a pincében berendezett fürdőbe, a teljesen tiszta forró vízben megszabadultam állatkáimtól; közben a baráti kör is rájött, hogy rongyaimba nem kerülhetek többé, hamar összeszedtek valami ruhafélét és elkísértek a második emeletre a már zsúfolt egyik kórterembe. Nemsokára ennivalót is hoztak, és a barátaim kockacukrot. Mindannyian valami meglepetésről suttogtak és átvezettek az Orsolya tér felé nyíló egyik tanterembe, amely telve volt cseréppel. A kilátás borzalmas volt: a templom teteje leégett, előcsarnoka romokban, két barokk palota, a Lunkányi és Gyóni ház, a hármass pékház meg is volt, nem is, a tér közepén a Mária-kútból csak a széles medence volt meg, de mögötte hasztalan kerestem a sárgára festett egyszerű házat, egy sohasem látott vagy sejtett lábasház állt a helyén, lehullott a vakolat és ott állt a mai Sopron egyik érdekessége. Közben hír érkezett, hogy a feleségem¹³ egy barátnőjénél a Mező utcában lakik és egy fiatal tanítványom ajánlkozott, hogy reggel hírt visz neki.

Így a második napot jó reménységekkel kezdtem, bár a baráti kör számos rossz hírral szolgált, amelyek közül azonban nem volt igaz, hogy a múzeum megsemmisült. De sem a hírvivő, sem a feleségem nem jelentkezett, türelmetlenségem már alig ismert határt, amikor estefelé legalább a fiú megérkezett, jelentette, hogy reggel munkába (robotnyi)¹⁴ vitték. Ezt nem hittem el, inkább az volt a meggyőződésem, hogy titkolják előttem a feleségem eltűnését. Csak harmadnap déltájban jött egy barátnője be a zárdába, tőle tudtam meg, hogy rossz nyomom vagyunk, a feleségem épp egy-két házzal odább a Széchenyi téren húzta meg magát, egy barátnője alkalmazotti szobájában lakik néhányadmagával. A barátnő hamarosan elő is kerítette, jött szegény, igen-igen megtörve, de elment mellettem, nem ismert fel. Utána volt egymásnak mit elmondani. Felszabadulás után életét kockáztatva megjárta a környékbeli haláltáborokat, mert az a hír járta, ott valamelyikében sínylődöm, kósza hírek értek a füléhez, hogy a kórházban vagyok, ott persze nem engedték be, sokat gyötrődött, maga is nagyon lefogyott. Legszívesebben persze kivitt volna magával, de a lakás elpusztult, meg hát ennivaló is nagyon szűken volt. Így tehát maradtam a kórházban, de napjaimat megszámlálta a rossz sors. Ugyanis híre ment a városban hazatértemnek, mind többen látogattak, ez szemet szűrt, és a kórház vezetősége 12 órát adott rá, hogy azalatt hagyjam el eddigi menedéket. Nagy gond volt. Feleségem és a baráti kör megpróbált minden menedéket, sehol nem volt hely. Megtudva a dolgot Mende Gusztáv¹⁵ festőművész, régi jóbarátom, azonnal eljött és bár éppen 20-an voltak már műtermében, hajlandó volt odavenni 21-diknek és még kosztot is ígért. Csakhogy két-

¹² Sztattinger Erzsébet, Deák tér 40. alatti lakását bombatalálat érte. Címtár 571.p.

¹³ Akkoriban menyasszonya.

¹⁴ Dolgozni. Csatkaai szóalkotása.

¹⁵ Mende Gusztáv, festőművész, rajztanár, a Képzőművészeti Kör titkára. Lakása, műterme Bécsi utca 18. a volt Mühl pékház.

séges volt, hogy bírom-e az utat gyalog a távoli műterembe, így hát egyik tanítványom¹⁶ útján Ulrich Gyula vasúti kárpitos hívását fogadtam el, aki a közelben lakott a Domonkos utcában (ekkor 15. sz.). Én korábban nem ismertem, sem őt, sem családját. Ritka jólelkű, finom érzésű embert ismertem meg benne és egész családjában. Még hetekig feküdtem nála és olyan koszttal látott el, minden ellenszolgáltatás nélkül, amely hihetetlen gyorsan talpra állított. Ha 1945 óta valami hasznomat látta a világ, akkor Ulrich Gyulának és családjának köszönhető.

Ulrichékhez minden baj nélkül jöhettek a látogatók, és így hamarosan jobban bekapcsolódhattam a város eseményeibe. A menedékhelyeken nem sokat tudtak biztosat. Ama április 13-án, mikor a Győri útról bevándorogtam a városba, a Magyar utca legelején plakát állított meg: a színházba népgyűlést hirdetett a Magyar Kommunista Párt, tehát megalakult már itt is, együttal színlapot is láttam, a színház játszik! Plakát van, tehát egy nyomda is működik. Persze nem a helyén, ahol ma ismét dolgozik, hanem a Bástyá utcában. Látogatóim egy része még villany és vízvezeték nélkül volt. Rebesgették, hogy éhínség tör ki. Mások szerint 15 év alatt sem tűnnek el a romok. Járványok jöhetnek, mert sok helyen még nyíltan fekszenek a hullák. Lakics derék tűzoltó járt elől példával, szükségtemetőt is nyitott az Ikva mellett. De főleg az volt a baj, hogy a szovjet sereg tovább vonult és a közbiztonság megromlott, a félnék lakosság alig merészkedett elő a pincékből. De az említett népgyűlésen sokan megjelentek és megszívlelték a szovjet tisztek szavát, megkezdődött a romeltakarítás. Nemcsak a baráti szavak, hanem a baráti fellépés is megtette a magáét. Évek hosszú során áttatták az embereket hamis propagandával az orosz kegyetlenkedésekről, most éppen az ellenkezőjét lehetett tapasztalni. A fasiszták kegyetlenkedése, rablási szomszomszaga mérhetetlennek mutatkozott, a szovjet katonák jókedvűek, szívesek voltak. Hogy a romvárosban a dolgozókat nem hagyták szemlélődni akkor, amikor a jóérzésűek önként vállaltak romeltakarítást, azon nem kellett csodálkozni, sőt helyeslésre is talált. A tapasztalat szerint az ilyen egyének dolgoztatása igen enyhe volt, egy közismert sürgőforgó kis termetű tanár (Csipkés)¹⁷ egy napig krumplit halmozott, nők mostak, vagy főztek és mindig élelmiszerral vagy más egyébvel megajándékozva tértek haza. A beszállásolások, minthogy az összes kaszárnya rommá vált, sok bajt okoztak, tagadhatatlan, de vendégeink igyekeztek ajándékokkal és kedveskedéssel, főleg öregek és gyermekek iránt, jó hangulatot teremteni.

Nagy baj volt a város elszigeteltsége. A vasút nem működött, az országutakat pedig sokszor járhatatlanná tette a háború. Április vége felé Szombathely felé megindult a közlekedés és így Pest irányába is. Azért az élelmezés igen nagy nehézségekbe ütközött. Mindenféle jegyet kellett behozni, nekem, mikor még csak lábadoztam, személyesen kellett bemenni a városházára. Egyoldalt feleségem, másoldalt egy barátónk, Szentmiklóssy Ildikó¹⁸ karolt belém, úgy vezettek a Domonkos utcai házból. Akármennyire vándorogtam is és szedett-vedett volt a ruhám, mégis diadalmenethez hasonlított az út, öleltek, csókolgattak. Akkor még csak Hollós Richárdék¹⁹ és még

¹⁶ Thurny István, erdőmérnök, Csatkai Endre kedves tanítványa. Ulrich Gyula vasúti kárpitos Ila nevű leányát vette feleségül.

¹⁷ Csipkés Kálmán rajztanár, a Soproni Múzeumban beosztott munkatárs.

¹⁸ Szentmiklóssy Ildikó, német-ének szakos tanár, Flandorffer u. 16.

¹⁹ Dr. Hollós Richárd nőgyógyász, Színház u. 10. Nejét Menczel Tihamér postatiszt bújtatta Madách utcai lakásában.

igen kevesen, akiknek sikerült Sopronban bujkálni az üldözöttek közül, jelentkeztek rajtam kívül. Még mindig többen nem ismertek meg, ti. borbélyműhely még nem nyitott ki, az összes mesterek és a személyzetük a szovjet katonáknak dolgoztak. Így hát még folyt a keserű tréfa a ráköszönésekkel, sőt volt, aki kísértetnek nézett, mert 1944 nyarán az a hír járt, hogy öngyilkos lettem.

A városházán elintézett jelentkezés után még az 1944-es szükséglakásba is elmentem,²⁰ ott a gondnok, Nagy Gyula párttag, elmondta, hogy ruha dolgában nem leszek szűkében. Ugyanis elvitelem után, mikor a tábori csendőrök kifosztották a lakást és nem volt elég bőrrönd a ruhafélék számára, zsákmányukat elvitték azzal, hogy visszatérnek az üres bőrröndökkel, ez a jó ember felrohant a lakásba, összenyalábolt, amit tudott, elrejtette a padló alá a lakásában. A rejtekhelyet látogatásomkor nem tudta kibontani, addig is fia ruháiból adott kölcsön. Elkapott egy újságíró is, így lettem a megújult *Új Sopron* c. lapban rövid hír.

Az első séta igen kifárasztott, de életkedvemet nagyon megnövelte, mind többet sétálgattam botra támaszkodva, és mind jobban sugárzott felém a tavasz. A háború még tartott, április 21-én az *Új Sopron* első száma Berlin és Drezda közeli elestét jelentette. Május 13-án hozta a hírét a rádió, hogy a háború befejeződött.²¹ Ugyanazon a napon újult meg Sopron egyik éltető eleme, a zenekultúra. Az egyik moziban a város legjobb hivatásos zenészei hangversenyt rendeztek. Elsőnek Mendelssohnnek egyik kamarazene darabja került bemutatásra, olyan szerző, akit a fasiszta Németországban és csatlósállamaiban több, mint egy évtizedig hallgatásra ítélték, persze 1944–45-ben nálunk is tiltott volt.

Nem szánták jelképnek, de mégis az volt: a béke hajnalán a zene fajt és embertelenséget nem ismerő felszabadító hangjainál a sokáig félrevezetett magyar közönség mellett baráti készséggel jelentkező, megrágalmazott szovjet hősök és mindenek felett az újjáépülés és újjászületés biztató reménysége...

---

²⁰ Csatkai Jenőt és feleségét, valamint Csatkai Endrét a Templom u. 11. szám alatti házba költöztették, mint a Gettó részére kijelölt házba.

²¹ Az európai háború vége, 1945. május 8.